

ספר

פרי צדיק

מאמרי הודו בערב שבת

[מאמר ג]

[פרשת מסעי מאמר ו]

מאת כבוד קדושת אדמו"ר הגאון הקדוש שר התורה
כחד מקמאי דמי לבר אלהין, עטרת תפארת ישראל
לו דומיה תהלה

רבינו **צדוק הכהן** זצוקללה"ה
מלובלין

זכות קדושת תורתו וצדקתו יגן עלינו ועל כל ישראל אמן

ונוסף לו 'מקורות וביאורים'
לבאר ולפענח דבריו

מהדורה נסיונית

אשדוד תשע"ט

רשימת המאמרים שיצאו לע"ע

מצורע - א	ט"ו באב - א	קדושת שבת - א-ג
שלח - ד	חנוכה - א	מאמרי הודו בער"ש - א-ג
מסעי - ו	ראש חודש שבט - א	שבת הגדול - א
	ט"ו בשבט - א	לג בעומר וסיום הש"ס - א-ב
	פרשת שקלים - א	שבועות - א-ב
	שושן פורים - א	שבת חזון [דברים] - ט

כסליו תשעט

©

כל הזכויות שמורות

אין להעתיק כלל

מותר לצלם, או להעביר את הקובץ, למטרת לימוד (ובתנאי שיצרף את עמודי השער)
אין לצלם, או להעביר את הקובץ, למטרה מסחרית

להערות:

י.י. יאקאב

052-761-7625

yyyakob@gmail.com

מאמרי הודו בערב שבת [ג]

פרשת מסעי מאמר ו

הודאה בע"ש על תיקון כל הפגמים

ענין ההודאה על ההצלה בכניסת השבת

[א] מה שיסדר הבעל שם טוב*, לומר המזמור הודו לה' (מסילס קז) – שנוכר שם הארבעה הצריכין להודות, בכל שבת בכניסתו.

בכל שבת מופיע הקדושה מהשורש לתקן כל הפגמים הענין הוא, מפני שבכל שבת מופיע הקדושה מהשורש, לתקן כל הפגמים וקלקולים ממעשה האדם. ועל זה נאמר 'אשר גאלם מיד צר' (מסילס שס, ז).

קיבוץ הניצוצות שע"י הנפילות במיני ארצות 'ומארצות קבצם' (מסילס שס, ג) – היינו מכל מיני ארציות וירידות, נתקבץ

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

^א ראה מאור עינים (נשלח ד"ה חסד סיף) "וזהו שיסדר הבעל שם טוב זללה"ה נבג"מ לומר בכל ערב שבת מזמור ק"ז, כי מחמת שצריך לזכר עצמו יותר ויותר בעת ההוא, ושם נזכרו ד' שצריכים להודות...". עטרת צבי (למסילס מוידעש, סוף פרשת מרומה, על זו"ק קסח): "ובמה שהארכנו בזה נבין אשר התלמיד הבעש"ט תקנו משמו של הבעש"ט נ"ע לומר בערב שבת קודם תפלת מנחה מזמור קז, דביה 'הודו', וביה 'הודו' הנז"ל, כי עקר של שבת הוא להודות לה' ולומר לשמך עליון...".

^ב ראה ראשית חכמה (שער הקדושה פ"ז), ושל"ה דק' (מסכת חולין, פ"ה א"ר, א"ר א"ר, א"ר א"ר), שהאריכו בענין היות השבת ה'שורש' לכל ששת ימי המעשה.

ונעתיק מעט מזעיר מלשון השל"ה הנוגע לענינו - אודות התיקון בעקבות החזרה לשורש (מאור קסח). "... כי ששת ימים הראשונים, השש ספירות שהיו כל הויה, והוציאו מכח אל הפועל בריאה דכל יום ויום על ידי ספירות מלכות ושם שבתו ממלאכתם ... ואחר כך זה האור שנתפשט ונעשה ממנו בפועל, מה שנעשה חוזר למקורו לספירת מלכות שהוא שבת, ואחר כך חוזר ויוצא להיעשות בפועל בששה ימים, וחוזר למקורו, וכן חוזר חלילה עולמית ... על כן כתבו שבערב שבת ראוי לעשות תשובה, כדי שיחזרו הימים למקורם מנוקים מכל חטא, כי הם חוזרים לשבת, ותמיד חוזרים חלילה. הענפים יוצאים משבת וחוזרים לשבת, ויוצאים וחוזרים ככה חוזר חלילה, והם מחודשים...".

עוד שם (א"ר קלח; קמח-קמח) "... כל הענפים הרוחניים היוצאים ממקורם הם יוצאים ושוב, כלומר, הענפים מתפשטים מהמקור וחוזרים למקור, ושוב יוצאים וחוזרים כן חוזרים חלילה, עד עת לכל חפץ ורצון הממציאם ברוך הוא, שיחזרו למקורם ושם ינוחו, והוא בספירת בינה כמו שכתבו המקובלים שעל כן נקראת בינה תשובה, ששם ישבו החיות, כי מבטן בינה יצאו הקצוות וכל המשתלשל מהם. והנה ראוי להנבאים להיות מעשיהם טובים ולא יפגמו בענפים, כדי שיחזרו למקורם כמו שיצאו... הנה בינה הוא שורש ומקור של ששה קצוות, אשר הם סיבת כל מעשה בראשית... וכן הימים עם הלילות יחזרו אל מקורן שהוא שבת. ולכן יש שכתבו שהשבת מכפר, מפני שהוא מקור שבו שובתין הימים ומתאחדין במקורן ... וצריך לעשות תשובה קודם התגלות חטאו לפני מקורו באופן כשיבא שבת יהיו עונותיו מכופרים שהרי עשה תשובה. וזהו סוד שמתענין ערב שבת, כדי שיבואו הששת ימים של שבוע בשבת כולם מנוקים מחטא ועון שלא יתגלה קלונו ועונו וחטאו לפני המקום הגדול ברוך הוא. הנה מטעם זה בכניסת השבת עונותיו מכופרים, שהרי עשה תשובה ותשובתו מגעת עד שבת...".

^ג 'צר' היינו היצר הרע, ו'גאלם מיד צר' היינו תיקון לכל הקלקולים בעקבות היצר. [וזה"ק (ישלם קסח): "מצר תצרני" - ... מאן איהו, דא יצר הרע, דאיהו צר לעילא וצר לתתא..."].

^ד 'שבת' - היינו שביתת הארציות והחומר. תולדות יעקב יוסף (נחל) "... 'ושבתה הארץ' - ר"ל שגם ארציות החומר יהי' מזוכך כל כך שיהיה קודש כמו הצורה והנשמה שהוא שבת לה'. ... כי שבת נקרא הנפש והנשמה, כמ"ש (שמות ל"א, ח) 'שבת וינפש', ו' ימי החול הוא החומר. וכך יש באדם חומר וצורה, והתכלית שיעשה האדם מחומר צורה, ואז ושביתה הא"ר שבת" לה', והבן".

^ה ענין קיבוץ הניצוצות. שער הגלגולים (הקדמה א) "דע, כי כאשר חטא אדם הראשון, נפגמו כל הנצוצות, של נפשו ורוחו ונשמתו. והענין הוא במה שנודע, כי כמו שגופו של אדם, כלול מכמה נצוצות, ברמ"ח איברים ושס"ה גידים, ויש כמה נצוצות בראשו, וכן בעיניו, וכן בכל אבר ואבר, כן הנפש ההיא. ... וכפי בחינת הנצוצות, כך גלו במקום המכוון להם בתוך

אזי הניצוצות קדושה מארבע כנפות הארץ.

שליטת האומות ע"י פגמי ישראל שיש בהם אותה בחינת הרע

ו'ממזרח וממערב ומצפון ומים' (מהליל שס) – כענין אומרם ז"ל (נרכות יז.) 'מי מעכב שאור שבעיסה ושעבוד מלכויות' שהם ענין אחד. שעל ידי ה'שאור שבעיסה' שבנפשות ישראל, על ידי זה כל החסרונות מבחינת היצר הרע שנמצא בישראל, על ידי זה יש שליטה עליהם – לאותה אומה שיש בהם גם כן אותה בחינת הרע.

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

הקליפות, ... וזה סוד ענין גלות הנשמות ... והנה גם קין והבל בניו, חטאו חטא אחר, זולתי חטא אדם אביהם, וגם הם נטבעו נצוצותיהם בעמקי הקליפות אח"כ ... ואמנם בכל דור ודור, יוצאות קצת נצוצות ההם, ובאים בגלגול בעולם הזה, ... ונתקנים בעולם הזה. ויש מי שאף גם שבא בגלגול להתקן, לא נוהר מן החטא, וחוזר להשתקע עוד בתוך הקליפות כבראשונה, הוא וכל הנצוצות הנמשכות ממנו ותלויות בו, ...". ליקוטי תורה (מהליל פד) "... וכיון שחטא הוא, נשארו מעורבים, ונפלו מניצוצות של הקדושה תוך הקליפות. והנה כל מעשה המצות אשר נעשה כל ימי חיינו, וגם המיתה, הכל הוא לצורך הברורים הללו ... והנה ענין הברירה הוא, כי יורד אור העליון מהקדושה שלמעלה, ואז הניצוצות של הקדושה אשר בעמקי הקליפות, עולים לקראת האור היורד, ומתדבקים ועולים ומתבררים...". (וזה עוד בהערות הבאות, המשך הדברים שם).

¹ 'אז' - היינו בכניסת השבת. שער הכוונות (דפוסי קבלת שנת דרוש 6) "... כי כל הנצוצות של הנשמות של שרשי קין והבל בני אדם הראשון, אשר משם רוב נשמות בני אדם, הנה הם עתה בסוד קדושת השבת עולין אל הקדושה מהקליפה אשר ירדו שם על ידי חטא קין והבל כנודע. ואמנם ענין עליית נצוצות אלו הוא ע"י שם קדוש ... וע"י שם זה עולים ניצוצות נשמות קין והבל הטובים תוך הקליפות בימי החול...".

² היינו הגליות שגלו ישראל, [לארבע כנפות הארץ ... ואסף נדחי ישראל ונפצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ. (ישעיה, יא, ג.)]. מסכת שמחות (ב, ד) "... רבי אליעזר אומר אין הדברים הללו אלא כנגד גליותיהם של ישראל, שנאמר 'יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד צר, ומאמצות קבצם ממזרח וממערב ומצפון ומים'...". מהרש"א (פ"א נרכות נד. ד"ה ארבעה) "... ואמר 'מאמצות קבצם ממזרח וממערב מצפון ומים' - היינו משאר ארבע גליות מארבע מלכויות ..." (עיי"ש בלחודס).

וזהו שמקשר רבינו, ענין 'מאמצות קבצם' - תיקון הנפילות מחמת הארציות וקיבוץ הניצוצות מארבע כנפות, עם הגליות בין האומות בארבע כנפות הארץ.

³ כלומר, דרבינו הזכיר ב' פירושים על 'מאמצות קבצם'. א' התיקון לכל מיני 'ארציות' ונפילות. ב' קיבוץ הניצוצות מארבע כנפות הארץ. ומבאר ששני הדברים ענינם אחד. שכן הגלות בין האומות בארבע כנפות הארץ [לצורך קיבוץ הניצוצות משם (ראה הערות הבאות)], נובע מן הפגמים שיש ח"ו בישראל בעינינו שונים. ולכן נשלטים ע"י האומות שיש בהם ענין ופגם זה. וע"י הזיכרון והתיקון בגליות, מיתקנים הניצוצות (מלקמן). ולכן 'שאור שבעיסה' (= הפגמים מילי הרע) ו'שעבוד מלכויות' ענינם אחד.

⁴ ראה בדברי רבינו (פי תנא, ו) "ידוע שעיקר שליטת כח האומות על ישראל הוא כשיש טענה על ישראל גם כן שיש בהם חסרון באותה מדה שיש באומה זו, אז יוכל להיות להם שליטה עליהם, כדי לבררם במדה זו".

ובאריכות בערבי נחל (ק, דרוש א) "... איך ענין ההשגחה על עכו"ם באמצעות ישראל. הענין כך הוא, כי מעת חטא אדם הראשון נתערב טוב ברע, ואמנם בישראל הטוב הוא רובו ככולו והרע בטל במיעוטו, ובעכו"ם להיפך, נמצא אף שישראל הם שורש מדות הטובות, לא ימלט שימצא באיש הישראלי ג"כ מעט מכח המדות הרעות ע"י העירוב טוב ורע, ... ואין כל אומה מהעו"ג טומאתה שוה, כי יש אומה שחיותה ממדה רעה זו ויש מזו, כמו מרציחה וניאוף וכדומה כידוע, ומקבלת כל אחת חיותה דרך ישראל, ע"י מעט אותה מדה רעה שיש בישראל. ודבר זה תלוי בישראל, שאם המה ממעטים המדות רעות והעבירות מביניהם תתמעט כחות העכו"ם, כי נשאר חיותם מעט, ואם ח"ו יש ביניהם מדות רעות הרבה, נתרבה כח העכו"ם עד שמשתעבדין בישראל, באופן שחיות העו"ג ביד ישראל. ובעבור זה פעמים משועבדים ישראל לאומה זו, ופעמים לאחרת, כי כפי אותה העבירה ומדה רעה שנתרבה בישראל תתרבה כח אותה אומה אשר חיותם מאותה מדה רעה, ואותה אומה השתעבד בישראל. ובגאולה העתידה שאנו מצפים, ...שיבערו ישראל מהם כל מדות רעות באופן שיכלו רעות העכו"ם, ואז יפלו כל העובדי כוכבים לפנינו...". (עיי"ש בלחודס).

ובשם משמואל (דברים, מרעה) "... יובן עפ"י דברי רש"י (סו"ט יא) בהא דגר סורו רע, פירש"י דהיינו יצר הרע ששר שלו רע הוא. ודקדק כ"ק אדמו"ר זצלה"ה מזה דשר של האומה הוא היצר הרע שלה. והנה ידוע דשבעה מלכי כנען הם לעומת שבע המדות הרעות. וא"כ השרים שלהם הם היצירה שלהם המושך אותם למדות הרעות ... ומובן ... דבאם ישראל עוקרין יצר הרע מלבם, לעומתם נחלש יצר הרע מכלל העולם. וע"כ במה שישראל עוקרין מלבם שבע המדות הרעות, בזה עצמו עוקרין יצה"ר זה מכלל העולם, וזה עצמו הוא מפלת שרי מלכי כנען למעלה...".

⁵ ומענין לענין, נסמך בזה את המובא בספר אגרא דפרקא (למהליל מדינו ז"ע, אות יא) "אמר כבוד אדמ"ו הרב הקדוש מו"ה מנחם מענדל (מיימנו) זצוק"ל, כאשר רואה האדם איזה מדה רעה הכרוכה אחריו, כגון איזה תאוה וגיאיות וכיוצא, אזי יקבע לה מקום לאיזה איש אשר לא מבני עמנו, ותלך המדה רעה אל המקום אשר הכין לה, ותדבק רע ברע". (ולמהליל האומר יש נה נסמן

בתיקון הפגמים נתלקטו הניצוצות מכל כנפות הארץ

ובדאיתא^י במדרש^י (שיר השירים רנ"ג, כג) 'אחד גולה לברבריא ואחד לאספמיה הרי הוא כמו שגליתם כולכם'. וכשבא עת התיקון^י, נתלקטו כל הניצוצות הקדושה מכל המקומות המפוזרים מארבע כנפות הארץ.

התיקון ליתעו במדבר^י - הולך בטל

[ב] ואחרי זה נזכרו בפרט כל מיני ירידות ונפילות שנמצא בכל פרט - 'נפש^י', על ידי מעשיו בכל ימי השבוע, ועל כולם יש תיקון על ידי קדושת שבת מהופעת השורש בנ"ל.

יתעו במדבר^י - הולך בטל ללא תורה ודרך ארץ

והנה הראשונה הוא 'תעו במדבר^י' (מהלים קז, ד), מרמז על אדם שהולך בטל, שהוא כמדבר^י שלא נזרע ולא נעבד. וזהו 'בישימון דרך^י' (ס"ט), שהדרך שלו הוא שמם^י בלא

❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁

טעם, שמענו מדות רעות שיש בישראל ח"ו, הם מאותו שורש של האומות - שורשם רע, וכי"ל ולכן כאשר אים הישראלי משלם מעמו - ילכו לידנך נאומות שהם משורשם.

יא כאן חוזר רבינו לבאר ענין קיבוץ הניצוצות מארבע כנפות הארץ - מכל האומות, שהוא בעת התיקון.

יב לשון המדרש: "ר' אליעזר בן יעקב אומר, קול דודי הנה זה בא" - זה מלך המשיח, בשעה שהוא אומר לישראל בחדש הזה אתם נגאלין, אומרים לו, היאך אנו נגאלין, ולא כבר נשבע הקדוש ברוך הוא שהוא משעבדנו בשבעים אומות. והוא משיבן שתי תשובות, ואומר להם אחד מכם גולה לברבריה ואחד מכם גולה לסמטריה, דומה כמו שגליתם כולכם. ולא עוד, אלא שהמלכות הזאת מכתבת טירוניא מכל העולם מכל אומה ואומה, כותי אחד או ברברי אחד בא ומשעבד בכם, כגון ששעבדתם בהם כל אומתם, וכאילו נשתעבדתם בשבעים אומות..."

יג ספר הליקוטים (מהלים פד, הו"ל אדות חקון הניצוצות) ".... וכן נפלו (הניצוצות) בשבעים אומות, ... מצרים שהיא ערות הארץ, שם נתערבו הרבה מהניצוצות, ולפיכך ישראל ג"כ נשתעבדו שם, וגם השכינה גלתה עמהם, כדי להעלות אותם הניצוצות אשר שם ... מאחר שיצאו בפרהסיה, ויצאו כל הניצוצות שהיו שם. אבל בבל שיצאו משם במטמוניות, ועדיין נשארו שם ניצוצות ... וזה סוד שנגזרו על ישראל שישתעבדו בהם שבעים אומות כלם, כדי להוציא מבניהם הניצוצות שנפלו ביניהם. ואמרו רז"ל שאם יהודי אחד נשבה בין אומה אחת די, והרי הוא מעלה עליו כמו שנשתעבדו שם כל ישראל, וביד אותו היהודי די להעלות מה שנפל שם באותה אומה. ועל זה הוצרכו כל ישראל להתפזר בכל ארבע רוחות שבעולם, כדי להעלות הכל".

יד ספר הליקוטים (ס"ט) "והנה כל מעשה המצות אשר נעשה כל ימי חיינו, וגם המיתה, הכל הוא לצורך הברורים הללו, ואחר שיושלם כל הברור יבא המשיח ... שכל טובותינו תלויה בזה הברור, כי כשיושלם זה יבא משיח ... כי קיבוץ גלויות עצמו, הוא קיבוץ כל הניצוצות שהם בגלות בחינת ריבוי קיבוץ גלויות הוא, כי אז השי"ת הוא ברחמינו יברר הכל בפעם א'. אבל בבחינת שהכל תלוי ממה שנעשה ע"י מעשים שאנו גורמים ... עיקר הברור תלוי במצות ... (פ"ט)".

טו היינו, דכידוע שכל הבריאה הוא בשלש מערכות המקבילות זה לזה 'עולם-שנה-נפש', וכמובא בספר יצירה (פ"ג ואלף). ובספרי תלמידי בעש"ט מובא הענין, שהאדם הפרטי בעצמו כולל בתוכו כל שלשת המערכות של 'עולם-שנה-נפש' - ומערכות אלו מקבילות זה לזה.

[שהיינו כמו שאדם פרטי יש בו 'ראש' וכדו'. כך בעולם, יש 'ראש' - א"ל ישראל, ירושלים ו'ערוה' - מלכים 'עדות האלק', וכו'; כך גם בשנה יום 'ראש' - ראש השנה וכו'; וכך גם ב'נפש', יש בנפשות 'ראש' ('ראשי העדה' וכו') וכדו'. וכן להיפך, כל מה שיש ב'עולם-שנה-נפש', ישנו בשורש באדם הפרטי.

ראה כגון (תולדות יעקב יוסף, קדושים) " ... והוא, אחר שכל העולם הם קומה שלימה פרצוף אחד, בסוד עולם שנה נפש, ומה שיש בפרט באדם יחידיו כך הוא בכלל. וכמו שיש באדם פרטי חומר וצורה, כך הוא בכלל עיר או מדינה, הראשי עם הם הצורה והנשמה של בני דור, ובני הדור הם החומר של הצורה...". (שם, שופטים) "... יש עולם שנה ונפש, וכמו שיש ראש בשנה כך יש ראש בנפש, וכמו שיש ראש בנפש אדם פרטי, כך יש בכלל ראש הקהל או ראש מדינה, ובעולם, וכן בשנה...". (ממונה פנים בהעלותך) "... כמו שיש בחינת שלום, וההיפך פירוד לבבות, בכללות העולם, כך יש בחינה זו בפרטות אדם אחד, בסוד עולם שנה נפש...". ומובא הענין כמה פעמים במשנתו של רבינו.

ולעניננו. שאף שמזמור קז, בארבעה צריכין להודות מדובר מארבעה סוגי אנשים שונים, 'יורדי הים' 'הולכי מדבריות' וכו', הרי בכל אדם פרטי לעצמו נמצאים ארבעת מצבים האמורים.

טז 'מדבר' הוא משל למקום ריק מבלי עובר [משלח ונעזב כמדבר" (ישעיה מ, י), 'נצתה כמדבר מבלי עובר' (ירמיה יט, ב)], ומבלי שיצמח בו איזה דבר הראוי [לשממה ציה כמדבר" (נפיה ג, י)]. ואינו נזרע ואינו נעבד ["אל המדבר הזה... לא מקום זרע ותאנה וגפן ורימון ...". (מדרש כ, ד-ה)].

תורה – שנאמר בה (מהלס קט, 6) 'אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה'... ועל ידי זה 'עיר מושב לא מצאו' (שס קו, 7), כאומרים ז"ל (קידושין מ:): 'כל שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ אינו מן הישוב', כ"י אינו מוצא ה'עיר מושב', ונקרא 'בור' כמדבר. כ"י 'דרך' הוא 'דרך ארץ', ו'עץ החיים' הוא תורה"י (ויקרא רע"א לו ט, ג; נמוקומי לה, ו; נרכות לז:).

ללא תורה נפשו מתגשמת בעניני עוה"ז

על זה אמר 'רעבים גם צמאים' (מהלס קו, 8), רצה לומר בלא תורה, כמו שנאמר (עמוס מ, יא) 'לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע דבר ה'.'

'נפשם בהם תתעמף' (מהלס שס), היינו שהוא מנושם"י כל כך בעניני עולם הזה, עד שהנפש דקדושה"י נתעמף אצלו בכמה לבושים"י.

ע"י הצעקה יוכל להתקן

ועם כל זה 'ויצעקו אל ה' וגו' (מהלס קו, ו), על ידי הצעקה לה"י יוכל להיות נתקן.

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

י" רש"י (מגדל כ"א, ט) "... ישימון - והוא לשון מדבר שהוא שמם". ראב"ע (ספ) "הישימון - מקום שממה, והעד: יובתהו ילל ישימון" (דברים לז, י), וכן: 'תעו במדבר בשימון דרך'.

י" כלומר 'תמימי דרך' - היינו ההולכים בתורה, וא"כ 'ישימון דרך' ששם מן הדרך, הוא שבטלים מן התורה. נותכן שהכוונה ש'ישימון דרך' היינו ששם מן התורה שנקראת 'דרך'. ראה תנא דבי אליהו (דב"ה פ"ה ט) "דרך - זה תורה, שנאמר (דברים ה, ג) 'בכל הדרך אשר צוה ה' אתכם תלכו'".

י" היינו דפירוש 'אינו מן הישוב', לפי דברי הראשונים (ראה פירוש המשניות לרמב"ם, רע"ב, ועוד), היינו דאינו מועיל ליישובו של עולם, או שאינו מתאים ליישוב וראוי להרחיקו וכדו'. אכן רבינו מפרשו שאין בו מידת ה'ישוב' - דהיינו דרך ישרה על פי התורה ומדות המוסר.

כ על המשנה (פס"ב, ג, ה) 'אין בור ירא חטא' "בור - ריק מכל דבר כמו 'שדה בור' (פסוקי ח:), תרגום 'והאדמה לא תשם' (בראשית מו, ט) - לא תיבור" (רש"י ומע"י כרע"ב שס).

כא כלומר שהזכר כאן שני ענינים שתעה בהם, 'מדבר' - היינו מקום שאין זרע, ואין בו עץ כנ"ל, ו'ישימון דרך' - היינו ששם מ'דרך'. ומורה על חסרון 'תורה' נהנמו ב'מדבר' שאין בו עץ - היינו 'עץ החיים', וחסרון 'דרך ארץ' נהנמו ב'דרך'. ומי שאין בו תורה ודרך ארץ אינו מן הישוב, זהו 'עיר מושב לא מצאו'.

כב לשון המדרש "את דרך (בראשית ג, כז) - זו דרך ארץ, ואחר כך 'עץ החיים' (ספ) - זו תורה". לשון הגמ' "אין עץ חיים אלא תורה, שנאמר (משלי ג, יח) 'עץ חיים היא למחזיקים בה'".

כג היינו בהעדר תורה ודרך ארץ כנ"ל, נעשה שקוע בגשמיות ועולם הזה. נשכן בכח התורה לזכך הטבע ולעדן הגשמיות, ובהעדרה מתגשמים].

כד 'נפש דקדושה' (הינו מפני שש ב' נפשות). "... כבר נתבאר כי בכל העולמות היה עירוב טוב ורע, ונמצא כי גם בנפש האדם היה כן, ... וזו הנקרא נפש האדם עצמו מצד הטוב. והנה גם את זה לעומת זה עשה האלהים, והוא הנקרא - אדם בליעל, ... ומשם נמשכה נפש רעה אל האדם הנקרא יצר הרע...". (שערי קדושה לד"ו ב, 6). "לכל איש ישראל אחד צדיק ואחד רשע יש שתי נשמות ... שהן שתי נפשות. נפש אחת מצד הקליפה וטטרא אחרא ... ונפש השנית בישראל היא חלק אלוה ממעל...". (מנחם פ"ב-ג).

כה שערי קדושה (לד"ו, ב, 6) "נודע אל בעלי מדע, כי גוף האדם איננו האדם עצמו מצד הגוף כי זה נקרא בשר האדם... נמצא האדם הוא הפנימיות, אבל הגוף הוא ענין לבוש אחד תלבוש בו נפש השכלית - אשר היא האדם עצמו בעודו בעולם הזה". וא"כ כאשר האדם מגביר את הגשמיות בעניני עולם הזה - כוחות הגוף, נמצא הוא מעטף את הנפש דקדושה בלבושים נוספים עוד ועוד. והו' 'נפשם בהם תתעמף'.

כו כלומר אף כאשר התרחק מאוד מהקב"ה ומתורתו, ע"י הצעקה אל ה' יכול לשוב אליו. וכמפורש בפסוקי התורה "כי תוליד בנים ... והשחתם ... ועבדתם שם ... ובקשתם משם את ה' אלקיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך ... ושבתי עד ה' אלקיך ושמעת בקלו...". (דברים ז, כה-ל).

כז זוה"ק (שמות כ) "אמר רבי יהודה הלכך גדולה צעקה מכולן, שצעקה היא בלב, הדא הוא דכתיב (פס"ב, ג, יח) 'צעק לבם אל יי'... גדולה צעקה שמושללת בעוה"ז ובעוה"ב, בשביל צעקה נוחל האדם העוה"ז והעוה"ב דכתיב (מהלס קו, ו) 'ויצעקו אל ה'.

התיקון ע"י הליכה בדרכי התורה

ואזיב, 'יודריכם בדרך ישרה' (מהילים קז, ז) – של תורה, כמו שנאמר (הושע יד, י) 'כי ישרים דרכי ה', 'ללכת אל עיר מושב' – שיהיה מבחינת ישוב. 'יודו לה' חסדו, כי השביע נפש שוקקה ונפש רעבה מלא מוב^כ (מהילים שס, מ-ט) – 'ואין טוב אלא תורה' (אבות ו, ג; זרכות ה, א).

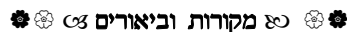
גם למומרים להכעיס יש תקנה

יושבי חושך – מומרים להכעיס

[ג] 'יושבי חושך וצלמות' (מהילים קז, י), מרמז על אפילו המומרים להכעיס, כמו שנאמר אחרי זה (שס, יא) 'כי המרו אמרי אל ועצת עליון נאצו^א, וכמאמר חז"ל^ב (סנהדרין קג): 'כלום אנו מתכוונים אלא להכעיסו'. ולכן נקראים 'יושבי חושך'^ג, שאין נוגה להם^ד.

'אסירי עני' – בקושי לצאת ממאסרם בשאול תחתית

והמה 'אסירי עני וברזל' (מהילים שס), שהם בעולם הזה בשאול תחתית^ה, כמו מי

בצר להם ממצוקותיהם וצילם"

כח כלומר לעומת דהפגם היה בהעדר תורה [-'שימון דרך'] ודרך ארץ [-'עיר מושב לא מצאו'], כך התיקון הוא בחזרה לדרך התורה [-'דרך ישרה'] ודרך ארץ [-'ללכת אל עיר מושב']. וכפי שמבאר רבינו - 'שיהיה מבחינת ישוב', היינו לעומת 'אינו מן הישוב' הנו"ל.

וזהו - היינו דרך ה'תורה' [שהוא 'טוב לשמים'], ו'דרך ארץ' [שהוא 'טוב לבריות' (ראה קידושין מ)], נכלל ב'יודריכם בדרך ישרה'. וכדברי המשנה (אבות ג, ב) "רבי אומר איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם..."

כט היינו על דרך האמור, ש'רעבים גם צמאים' הכוונה לרעב מהעדר תורה, הרי התיקון ב'השביע נפש שוקקה וגו' היינו ששבע מתורה, וזהו 'מלא טוב' דהיינו תורה.

ל לשון חז"ל "ואין טוב אלא תורה שנאמר (משל ד, ז) 'כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו'".

לא "...ה'ניאוי' מורה על המרד... כמו שדרשו רז"ל (יומא לו): 'פשעים אלו המרדים' (ראה קמס י, ג). "כי 'נאצה' היא ממש הכעסה במרד ובפשע, כעין מנשה המכעיס ואמון ואחאב". (מינה לעמים דרוש סג).

לב בפסוק (דברי הימים ז, ג), אודות מנשה מלך יהודה "...הרבה לעשות הרע בעיני ה' להכעיסו". ובגמ' (סנהדרין קג): אודות פסל מנשה "אמר רבי יוחנן ... עשה לו ארבעה פרצופים, כדי שתראה שכונה ותכעוס ... אמון בא על אמו ... אמר לה כלום אני עושה אלא להכעיס את בוראי. כי אתא יהויקים אמר קמאי לא ידעי לארגווי..."

ונראה שרבינו ציין מקור זה אודות מלכי יהודה (אשר לנאורה אינו מוסף הסבר, אלא רק דוגמאות לעצמות להכעיס), כהקדמה למסקנתו שאף לפשעים אלו מועיל זעקה אל ה' בכדי לתקנם. וכדמצינו בפסוק לגבי מנשה (דברי הימים שס, יג) "וכהצור לו חלה את פני ה' אלהיו ויכנע מאד מלפני אלהי אבתיו. ויתפלל אליו, ויעתר לו וישמע תחנונו, וישיבהו ירושלם למלכותו, וידע מנשה כי ה' הוא האלהים". ובגמ' (סנהדרין קג) "תני תנא קמיה דרבי יוחנן מנשה עשה תשובה שלשים ושלש שנים ... מלמד שעשה לו הקדוש ברוך הוא כמין מחתרת ברקיע כדי לקבלו בתשובה..." (וראה עוד בהערות דלקמן).

לג "העזבים ארחות ישר ללכת בדרכי חשך" (משל ג, ז). "כך אמר הקדוש ברוך הוא, גיהנם חושך, והתהום חושך, והרשעים חושך, יבוא חושך ויכסה חושך, כי בהבל בא ובחושך ילך ובחושך שמו יכוסה" (קהלת ו, ד), (פסיקתא דרי"ט ט, א).

לד בטיי על פי הפסוק (ישעיה ג, י) "... אשר הלך חשכים ואין נגה לו..." (וראה במלג'ס [שם בציאור המילות] משמעות הנטי - "... כי הנוגה ימלא גם כהן, כי המשך הוא רק מניעת האור, ולא אופל גמור, ויצייר ימלא צו נוה ... ולכן מוסף משכס וגם אין נוהג). ולענינו הכוונה חושך מוחלט - היינו פושעים במרד מבלי צד של זכות. נרבינו מגדיל את עומק פשעם, בכדי להגיע למסקנא שאף על זה יש תיקון, וכדלקמן].

לה 'צלמות' (המחזק בפסוק) ו'שאו' (שהזכיר רבינו) הם כינויים לגהנום [כמובא בגמ' (ערוין יט). 'שבעה שמות יש לגיהנם ואלו הן, שאול ... וצלמות ...']. ונראה שכוונת רבינו ב'שאו' תחתית, לומר שע"י גודל חטאיהם הגיעו לתחתית השפלות, המדריגה הנמוכה ביותר בגהנום. [ראה זוה"ק (וילך רפס): 'בגיהנם אית מדורא בתראה, תתאה דכלהו (=מדור אחרון, מחמון לכולם), והוא מדורא הוי מדורא על מדורא (= והוא מדור על גבי מדור), והוא אקרי 'שאו' תחתית', 'שאו' הוא מדורא חד, 'תחתית' הוא מדורא תתאה (=הוא נקרא 'שאו' מחמון, 'שאו' מדור אחר, 'שחמון' מדור השחמון)]. ולמהלך רבינו, הכוונה, שהגיע לעומק החטא, בקושי לצאת ממנו.

והיינו על פי המובא בדברי המקובלים, שכאשר הרבה האדם לחטא, עד שהגיע לתחתית מדרגת השפלות - ל'שער הנ'

שאסור בכבלי ברזל ואין לו מקום לצאתי מהמאסר שלו.

ע"י זעקה להי גם להם יש תיקון

ועם כל זה! יש גם לזה תיקון על ידי הזעקה להי, ואז 'יוציאם מחושך וצלמות' וגו' (מהלס קז, יד).

ושני אלו הראשונים הם הירידה הגדולה יותר מהשניים.

אווילים מדרך פשעם - בחינת תאוה וכעס

[ד] והיינו 'אווילים מדרך פשעם ומעווונותיהם יתענו' (מהלס קז, יז), היינו בחינת תאוה

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

משערי הטומאה, שוב אין לו תקנה לצאת משם. (ספר לאצרה מעין ג, נהר ט) "דע שמסורת קבלה בידנו משארז"ל שנבראו נ' היכלות של טהרה... וכנגדם נבראו נ' היכלות הטומאה... אם יבחר בטוב וימאס ברע וישתדל לעסוק בתורה ובמצות, ... להולך נפשו ולהכניסה בפתח שער היכל הראשון מהחמישים היכלות של טהרה ומכניסה לפניו עד כדי שיעור זכות נפשו... כפי שיעור השתדלותו בתורה ובמצות, ואם יזכה להיכל הנ' הרי נעשה בן חורין מסמא"ל ושוב אין לו פחד ממנו... וכן מי ... התחיל למאוס בטוב ולבחור ברע ועזב אורחות ישר ללכת בדרכי חושך, ... ומכניס אותה בפנים מפתח שער ההיכל הראשון כפי שיעור חטאיו ופשעיו, ואם הרבה לפשוע אזי מכניסין אותו יותר עד שנכנס להיכל נ' ושוב אין לו תקנה עולמית, ועליו נאמר מעוות לא יוכל לתקן, ועל זה התנאי נבראו היכלות הטהרה והטומאה, אבל כל זמן שלא נכנס להיכל הנ' של טומאה אע"פ שנכנס בהיכל המ"ט עדיין יש לו כח בבחירתו להיות תוהה על הראשונות לשבר דלתות נחשת ולגדע בריחי ברזל ולצאת ממ"ט היכלות הטומאה ולהכנס בהיכלות הטהרה..."

לו ראה הערה קודמת. ולפי פשוטו, מכיון שנשתקעו כל כך בחטא - הן שקשה עליהם לעזוב מעשיהם ולשוב, והן שבגין כך פעמים ננעלו דרכי תשובה בפניהם. רבינו יונה (שערי תשובה ג, ז) "באיחור תקון הנפש, היצר הולך ומתגבר ויקשה עליו לתקן נפשו אחר כך ... ואמר רז"ל (ע"ז ט) כאשר היצר קשור בעבירה ידמה כענין המינות ולא תשיג ידו לטהרתו. ואמרו במוסרים: ההרגל על כל דבר שלטון". הרמב"ם (הל' משנה פ"ו הל' ג-ד) "אפשר שיחטא אדם חטא גדול או חטאים רבים עד שיתן הדין לפני דיין האמת שיהא הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו, שמונעין ממנו התשובה ...".

לז היינו גם על עבירות להכניס הנ"ל 'מרדמים' בלשון חז"ל (נראה שיש שמוט לה, ז), יש תיקון. כמובא (שערי תשובה ד, כה) "וסדר הדין: חטאנו עוינו פשענו (וימא לו) ... והפשעים - הם המרדמים, מלשון (מלס ג, ג, ז): "מלך מואב פשע ביי". והשם יתברך סולח כגודל חסדו גם למורדים בו כי ישובו אליו בכל לבם, ונאמר (דניאל ט, ט) "לה' אלקינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו..." וראה גם בדברי חז"ל (דברים רבה, ואלפמן ג, ט) אודות מנשה מלך יהודה (המ"ד) "... התחיל קורא להקב"ה ... אמר לו הקדוש ברוך הוא הא רשע, בדין הוא שלא אענה אותך שהכעסת אותי, אלא שלא לנעול דלת לפני השבים - שלא יהו אומרים הרי מנשה ביקש לעשות תשובה ולא נתקבל, לפיכך הריני עונה אותך מלמד שהיו מלאכי השרת מסתמין את חלונות של רקיע שלא תעלה תפלתו לשמים, מה עשה הקדוש ברוך הוא חתר את הרקיע מתחת כסא הכבוד וקיבל את תפלתו..." (וראה גם הערה הבאה).

לח היינו מעומק חטאם המכונה 'חשך וצלמות' וכנ"ל. והנה, לאור הנ"ל (הערות קדמות), שהמדובר למי שהגיע למדרגה התחתונה, צריך להוסיף כיצד יתכן תקנתו. ראה בחסד לאברהם (המ"ג, מעין ט-י), שהקב"ה ברוב רחמיו מביא שלא יתכן שיגיע אדם מישראל עד לשער הנ' ממש, עיי"ש.

עוד נוסף לציין לדברי מהר"ש מבעלזא זי"ע (מונח ישמע ישראל וירא, ד"ה זה ע"ס) "... כמו שאמר אאמור"ר זצלה"ה זי"ע (=הס"ק ר' יואל מאלסנדר) בשם הר"ק מהר"ש מבעלזא זצלה"ה זי"ע, על הכתוב (שמואל א' ג, ו) 'מוריד שאול ויעל', הקב"ה חושב עצות אף להטובע בעומק אבדון שאין מדרגה פחותה אחריה, אם מבטן שאול יצעק אל ד' להעלות נפשו להאירה, 'מוריד שאול' - הקב"ה ברוב רחמיו משפיל ומעמיק השאול יותר, וממילא עדיין אינו בדייטא התחתונה שלא יהיה לו תקוה ח"ו, 'ויעל' - ועולה למעלה".

לט היינו מי שאינו בתורה ובדרך ארץ (שליט מן הישג) ומי שפושע להכניס עד שמגיע לדייטא התחתונה, הם חמורים יותר מעניינים הבאים - דאין מדובר בחטאים ממש, רק כעס ותאוות רעות או טרדות וחוסר יישוב הדעת.

והנה יש להתבונן בסדר זה, שהרי הודיענו שע"י הצעקה יש תיקון לחמורות שבחמורות, א"כ כל שכן שמועיל לעניינים הקלים יותר. [ואכן במקומות אחרים סידר רבינו את פירוש ארבעה צריכים להודות ע"פ המכשולות מן הקל אל הכבד (ראה מנחם מאמר א [מהדוריתו א"ח ב]).

ואולי כוונת רבינו להדגיש נקודה זו דייקא, שלא נימא שסיוע הקב"ה להציל האדם הוא רק כאשר יתשב אנוש עד דכא, והגיע לשפל המצב בחטאים חמורים. אלא גם כאשר הוא מתמודד עם לבטי נפש - כתאוות ומידות רעות (כעס), או טרדות וחוסר יישוב הדעת, ג"כ אם צועק על ה', יהיה הקב"ה בעזרו להוציאו לרוויה.

ובעס^מ.

ע"י תאות אכילה ושאר תאוות מתתעב הנפש

ועל ידי זה 'כל אוכל' – תתעב נפשם^מ (מהליס קז, יח). כידוע שראשית חטא הראשון היה בתאות אכילה^מ (נראשית ג, ו-א). וממנו בא לשאר התאוות^מ – שנקרא גם כן (יומא עה; כמוצת יג; שס סה:) בלשון אכילה^מ, כמה דאת אמר^מ (משלי ל, כ) 'אכלה ומחתה פיה'. ועל ידי אכילה יתירה ושאר תאוה על ידי זה מתתעב הנפש^מ.

תורה תיקון לפגם תאוה וכעס – המכונים 'השחתה'

ועל ידי הזעקה לה', 'ישלח דברו' (מהליס קז, כ) – הוא דברי תורה^מ, 'זירפאם וימלט משחיתותם' (שס), היינו מבחינת שני הפגמים הנ'ל^מ, שנקראים השחתה^מ (סנהדרין נז).

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

^מ סתם רבינו ולא פירש כיצד מרומז בפסוק זה ב' ענינים אלו דייקא. ואולי הכוונה מכיון שהפסוק מכנה אותם 'אילים', וב' מכשולות אלו תלוית בהעדר השכל והדעת. **הכעס** – כמובא בפסוק (קהל י, ט) "אל תבהל ברוחך לכעוס, כי כעס בחיך בסילים ינוח". ובגמ' (מדרש נז:) "כל הכועס ... משכח תלמודו ומוסיף טיפשות". חטאי התאוה – כמובא בגמ' (סוטה ג) "אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות שנאמר (נמדרר ה, יב) 'איש איש כי תשטה אשתו'". ונציין ונוסיף עוד, שבמשנת הגר"א מחלק את יצר הרע לשני חלקים ה'כעסני' – מיסוד האש, וה'תאווני' – מיסוד המים, והם שורשים לכל מיני היצרים. (ראה אדרת אליהו נראשית ד, כג; וראה גילוי הגר"א למשלי א, יא, ונמסרות מוסיף הציטוט שם לקט ליונים מנורת הגר"א לה עיי"ש; וראה עוד בהערות הנאות מיקום עיי המורה נמשגת הגר"א). ויתכן שגם רבינו התכוון לזה, ונקט ב' סוגי היצרים, שהם שרשיים לכולם.

מא רבינו מפרשו 'כל אוכל' – היינו מיני תאוות המכונים 'אוכל', 'תתעב נפשם' – גורם תיעוב לנפש.

מב וכלשון הפסוק (נראשית ג, ו) "ותרא האשה כי טוב העץ למאכל, וכי תאוה הוא לעינים, ונחמד העץ להשכיל, ותקח מפריו ותאכל, ותתן גם לאישה עמה ויאכל".

מג היינו שלאחר חטא אכילת עץ הדעת, בא אצלו היצר לשאר התאוות (וכפי המובן כאן, מדובר אדות מאות המשגל, שהמשך דברי רבינו). וכמפורש במפרשי התורה, בביאור הפסוקים. שהרי קודם החטא "ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו, ולא יתבשו" (נראשית ג, כה), ואילו לאחר החטא (שס ג, ו) "וידעו כי עירמם הם... ויעשו להם חגורות". "שלא היו יודעים דרך צניעות להבחין בין טוב לרע, ... לא נתן בו יצר הרע עד אכלו מן העץ, ונכנס בו יצר הרע" (נש"י). "אחר שאכלו מפרי העץ נולדה בהם תאות המשגל..." (דק). וכן ביתר המפרשים.

מד לשון הגמ' (יומא) "זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם" (נמדרר יא, ה) – ... חד אמר עריות ... הא כתיב 'נאכל' לישנא מעליא נקט דכתיב 'אכלה ומחתה פיה, ואמרה לא פעלתי און'. (ממוצת) "מאי 'אוכלת' – ... רב אשי אמר תשמיש ... לישנא מעליא, כדכתיב 'אכלה ומחתה ...'".

מה לשון הפסוק "כן דרך אשה מנאפת, אכלה ומחתה פיה, ואמרה לא פעלתי און".

מו דבשני ענינים אלו (מאות אכילה, ומאות המשגל) יש תיעוב לנפש יותר משאר פגמים. ראה ראשית חכמה (שער הקדושה פק נח) "... שקליפת הזנות היא הכוללת הכל. ולכך אמרו רבותינו ז"ל שהקדוש ברוך הוא מתקנא בזנות יותר מכל שאר עבירות, והטעם הוא זה מפני שעוקר עצמו ואיבריו ונפשו מכל הקדושה ומתלבש כלו ביצר הרע, מה שאין כן לשאר העבירות, חוץ מענין האכילה שהיא עבירה כוללת גם כן המטמאה את הנפש, מפני שנעשית הטומאה ההיא חלק אבר בגופו, והזנות משתוה לה, שנאמר בה גם כן שם אכילה, שנאמר 'אכלה ומחתה פיה'..."

מז ראה תולדות יעקב יוסף (הקדמה, דף וסה המורה) "והנהגה התורה נקראת 'דברו' (ראה אבות דרבי פיבי; מסכת דין א"כ פיג ה"ד), כמו שכתוב (מהליס קה, ח) 'דבר צוה לאלף דור'. והנהגה זה שהיה חולה ... נתרפא על ידי עסקו בתורה, וזהו שנאמר 'ישלח דברו' וירפאם'..."

מח שהתורה היא רפואה לשני פגמים אלו. ליצר הרע של תאוה – "בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין, ואם אתם עוסקים בתורה אין אתם נמסרים בידו" (קדושין ז:). "כל זמן שדברי תורה נכנסין ... ואין יצר הרע שולט בהן..." (מדרש משלי כה, ג). "אין לך דבר בכל התורה כולה שהוא קשה לרוב העם לפרוש אלא מן העריות והביאות האסורות, ... לפיכך ראוי לו לאדם לכופף יצרו בדבר זה... גדולה מכל זאת אמרו יפנה עצמו ומחשבתו לדברי תורה וירחיב דעתו בחכמה, שאין מחשבת עריות מתגברת אלא בלב פנוי מן החכמה..." (רמב"ם אסורי ביאה כב, יח-כא).

ולמידת הכעס – הן דהכעס אצל תלמידי חכמים מתפרש כצד חיובי, כמובא בזה"ק (תלוי קסב:) העוסק בגנות הכעס " ... ואי תימא הא רוגזא דרבנן, רוגזא דרבנן טב איהו לכל סטריין, דהא תנינן דאורייתא אשא איהי, ואורייתא קא מרתחא ליה, דכתיב (ירמיה כג, כט) הלא כה דברי כאש נאם יי". (אין יזין לגמ' [מענין ד] 'ואמר רבא האי לורכא מרבנן דרתא אורייתא הוא דקא מרתחא ליה שנאמר 'הלא כה דברי כאש נאם ה' ... אמר רבינא אפילו הכי מינעי ליה לאינש למילף נפשיה נעמוסא שנאמר (קהל יא, י) 'יחסר כעס מלבן וגו'".

תאווה כמו שנאמר (צלאשית ו, יז) 'כי השחית כל בשר'. וכעס ידועי' (שנח קס; זוה"ק צלאשית מ; מיקו"ז נט, פט): שהוא כעבודה זרה, ונאמר (דברים ז, טז) 'פן תשחיתו'. וכדאיתא בגמרא (סס) על פסוק (מלכים א, י) 'לא יהיה בך אל זר' – 'איזהו אל זר שהוא בגופו זהו היצר הרע', היינו של כעס"י (זוה"ק מלכים קפג).

יורדי הים' - סירדת המחשבה בלא יישוב הדעת

[ה] 'יורדי הים וגו' (מלכים קז, כג), 'ויעמד רוח סערה ותרומם גליו' (סס, כה), מרמז על מי שטרוד במחשבותיו כל השבוע, ואין לו פנאי להסיר טרדת מחשבותיו, שהמה כגלים שעוברים עליו תמיד. וכאומרם ז"ל (יזמות קנא). 'על כל גל וגל שעבר עלי וכו'י'. ועל ידי זה 'וכל חכמתם תתבלע' (מלכים סס, מ), שאין לו ישוב הדעת. 'ויצעקו אל ה' וגו',

מקורות וביאורים

והן הטרודה הוא תיקון ליצר הרע של 'אש', - שהוא יסוד יצר הכעס. ראה צפנת פענח (מחמה) "... וכמו שכתב מוהר"ו בשערי קדושה (ח"ב פ"ג) וז"ל: יסוד האש ממנו נמשכת הגאווה הנקרא גסות הרוח והכעס בו, וכאשר יתגבר על יצרו ויסור מעליו מדותיו הרעות ויקיים התורה והמצות נקרא צדיק גמור בו, יעו"ש. ויש להבין אם יסוד האש גובר בו מה מקום להתגבר על יצרו ולשנות יסוד. וצ"ל ג"כ כנ"ל, אם יסוד האש גובר בו, מכל מקום אכתי הבחירה בידו, או שיהי' גס רוח מצד האיסור, או שיעסוק בתורה שנאמר הלא כה דברי כאש נאם ה', והוא מצד מצוה. וזה שאמרו 'תלמיד חכם שרתח אורייתא מרתחא ליה'.

ובמשנת הגר"א (ראה נהרות דלעיל) "... ויצרו של אדם מתגבר עליו בשני אלו - בתאוה וכעס... וזהו כוונת רז"ל (פסוק ג): 'אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש, אם אבן הוא נימוח ואם ברזל הוא מתפוצץ, פירוש אם אבן הוא - נימוח במי התורה ... ואם ברזל הוא, שקל לכעוס, מתפוצץ ע"י אש התורה..." (אדרת אליהו צלאשית ד, כג). "...ששני מיני הרע הן, תאווי וכעסני, והן ימין ושמאל, מים ואש, וכנגדם נקראת התורה גם כן אש ומים ... שמוה ישר יצר הרע של התאוות... 'ואם ברזל הוא מתפוצץ' - מאש, הוא הכעסני..." (ציאור הגר"א למשלי כה, כג). עיי"ש כיצד מבאר הענין באריכות אודות ב' חלקי היצר, וכיצד ב' חלקי התורה הם תיקון לזה.

מט לשון הגמ' "תנא דבי רבי ישמעאל בכל מקום שנאמר 'השחתה' אינו אלא דבר ערוה ועבודה זרה. דבר ערוה - שנאמר (צלאשית ו, יז) 'כי השחית כל בשר את דרכו'; עבודה זרה - דכתיב (דברים ז, טז) 'פן תשחתון ועשיתם וגו'".

ל לשון הגמ' "המקרה בגדיו בחמתו והמשבר כליו בחמתו והמפורז מעותיו בחמתו יהא בעיניך כעובד עבודה זרה ... אמר רבי אבין מאי קראה, 'לא יהיה בך אל זר, ולא תשתחוה לאל נכר', איזהו אל זר שיש בגופו של אדם, הוי אומר זה יצר הרע". לשון הזהוה"ק "כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה".

נא לשון הזהוה"ק "... דהכי איהו יצר הרע בבר נש כחמיר בעיסה, עאל במעוי דבר נש זעיר זעיר, ולבתר אסגי ביה עד דכל גופא אתערב בהדיה, ודא איהו עבודה זרה, ועל דא כתיב 'לא יהיה בך אל זר' (=ק) הוא יזהיר בלש, כשאור בעיסה, נכנס מעייו של אדם מעט מעט, וחסר מתרבה עד שכל גופו מתערב בו, וזהו עבודה זרה, וע"ז כתוב 'לא יהיה בך אל זר' ... ובמאי אתידע בר נש למנדע מאן איהו לקרבא בהדיה או לאתמנעא מניה, ברוגזיה ממש ידע ליה בר נש וישתמודע מאן איהו. (=כילד) יודע מהות האדם, לדעם האם להקרב אליו או להסתלק ממנו. ככעסו אפסר לדעמו ולהסיר מיהו). אי ההיא נשמתא קדישא נטר בשעתא דרוגזיה אתי עליה דלא יעקר לה מאתרהא, בגין למשרי תחותיה ההוא אל זר, דא איהו בר נש כדקא יאות, דא איהו עבדא דמאריה דא איהו גבר שלים. (=אם) שומר נשמתו - נשעה שגא עליו רוגז - שגא עקרק נמקומה ומשנה עליו 'אל זר', וזהו אדם כלאוי, עבד ה', אדם השגל. ואי ההוא בר נש לא נטיר לה, ואיהו עקר קדושה דא עלאה מאתריה, למשרי בתריה סטרא אחרא, ודאי דא איהו בר נש דמריר במאריה ואסיר לקרבא בהדיה ולא תחברא עמיה (=ואם) האדם אינו שומר נשמתו, ועקר קדושה עליונה זו ממקומה, ושורה לאתריה 'סטרא אחרא', וזהו המורד באלוהו, ואסור להקרב ולהתחבר עמו). ודא איהו (איוז יז, ד) 'טורף נפשו באפו', איהו טריף ועקר נפשיה בגין רוגזיה ואשרי בגויה אל זר (=חשו) 'טורף נפשו באפו', שטורף ועוקר נפשו בגלל רוגז, ומשנה נפשו 'אל זר'. [עיי"ש באריכות].

בב חובות הלבבות (שער משנן הנפש פ"ג) "בחובות הלבבות ... חייב לפנות לבו ממחשבות העולם וטרדותיו וליחד לבו ומצופו לאלהים לבדו בעת ההיא, ולהרחיק מלבו כל דאגות העולם וליחד לבו בהשתדלותו לעשות לאלהים באותה שעה". (שם שער אהבה ה' פ"ו) "וכבר ידעת, אחי, שמחשבתך על עניני עולמך לא תוסיף לך בטרפך מאומה, כי תקונם מסור לאלהים, ... וטרדת לבך בהם תמנעך מחשב במה שתועילך מחשבתך עליו מעניני תורתך ומצוות הבורא, אשר נמסרו לך וקבלת על עצמך להתעסק בהם כל ימי חיךך..."

ג כלשון הפסוק (מלכים מ, ט) "...כל משבריך וגליך עלי עברו". ובמצודות דוד "צרות מרובות כגלי הים עוברים עלי".

יד לשון הגמ' "אמר רבן גמליאל, פעם אחת הייתי מהלך בספינה, וראיתי ספינה אחת שנשברה והייתי מצטער על תלמיד חכם שבה, ומנו רבי עקיבא, וכשעליתי ביבשה בא וישב דין לפני בהלכה, אמרתי לו בני מי העלך, אמר לי דף של ספינה נודמן לי, וכל גל וגל שבא עלי נענעתי לו ראשי. מכאן אמרו חכמים אם יבואו רשעים על אדם, ינענע לו ראשו".

ויקם סערה לדממה, ויחשו גליהם' (שס כח - כט).

כל הירידות נכללות בארבע סוגי נפילות הנ"ל

[ו] ובארבעה פרטים אלו נכללוי' כל מיני ירידות ונפילות שעוברים על האדם.

שבת תיקון לכל הנפילות - ע"י התקשרות לשורש

ועל ידי הופעת קדושת שבת יוכלו להתעלות - על ידי התקשרות בהשורשי. וזהי' יישם מדבר לאגם מים, וארץ ציה למוצאי מים וגו' (מהלס קז, לה).

אף מי שאינו מרגיש הישועה ימתין ויחל

'מי חכם וישמור אלה' (מהלס קז, מג), פירוש 'וישמור' - המתנה וקיווי על זאת, כמו שנאמר (נראשית לו, יא) 'ואביו שמר את הדבר' (נראשית ג), 'שמר לי על הפתח' ופירש רש"י ז"ל 'המתין'. היינו שנצרך להיות חכם ולהמתין על הישועה. הגם שהוא איננו מרגיש עוד הישועה בנפשו, עם כל זה יחל אל ה', כמו שנאמר (מהלס כז, יד) 'קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה' - 'קוה וחזור וקוה' (תנחומא יסן נשלם יב; ילקוט שמעוני נשלם רמא; וראה נראשית לז).

בהתבוננות יראה שכל הקשיים היו חסדי ה' עליו

'ויתבוננו חסדי ה' (מהלס קז, מג), שבסוף דבר יתבונן היטב שכל זה^ט היה חסדי ה'

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

^ה היינו א' הפקרות ופריקת עול [הולך בטל כמדבר, אינו בתורה ודרך ארץ - אינו מן היישוב]. ב' מרידה 'להכעיס'. ג' תאוות ומידות רעות (=נפש). ד' בלבול מחמת טרדות וחוסר יישוב הדעת. וכל מיני נפילות שיש לאדם שייכים לא' מד' ענינים הנ"ל.

^ו יראה לעיל אות א, ובהערות שם.

^ז היינו 'ישם מדבר לאגם מים' - מורה על עצם השפעת החסדים ורחמים, ולהושיע מכל הנפילות הנ"ל. [ההופכי הצור אגם מים, ר"ל מהפך מדת הדין למדת רחמים] (ראשית נראשית כז, יד). "והכל במדת רחמים מיוחדת, שנאמר (ישעיה מל, יט) אשים מדבר לאגם מים וגו'", (שם שמוס יב, יא). "וזהו שנאמר 'ההפכי הצור אגם מים' - שנכללו הגבורות בחסדים, ששם אגם מים, חסד" (מולדות יעקב יוסף נהעלותך). "וזהו ההופכי הצור, שהם הדינים להיות אגם מים, שהם מרומזין אל החסד" (טעם אלימלך, לקוטי שו"ת ד"ה ההפכי). "וארץ ציה למוצאי מים" - מורה על התקשרות לשורש - "מוצאי מים".

^ח ופירש רש"י שם, "שמר את הדבר" - היה ממתין ומצפה מתי יבא, וכן (ישעיה כז, ג) 'שומר אמונים', וכן (איוב יד, טו) 'לא תשומר על חטאתי' - לא תמתין.

^ט כל פירוש זה שהביא רבינו כאן, מיוחס להרה"ק ר' שמחה בונים מפרשיסחא (שמחת ישראל [לר"י נרגה, חלק 'מורם שמחה' אות ט]; שם שרפי קודש [נפוחים ח"ג ענינים שונים אות יא]; ועוד מקורות שונים) "מי חכם וישמור אלה, ויתבוננו חסדי ה'". היינו כי כאן כתיב הארבע שצריכים להודות, חולה, ים, אסורים, מדבר. והורה לנו הכתוב, שאם יגיע ח"ו לאחד מן ייסורים אלו, לא יתיאש עצמו מהישועה, ולא יבעט ביסורים, רק יקבל הכל באהבה... וסיים 'מי חכם וישמור אלה', מלשון ואביו שמר את הדבר, ר"ל שימתין ויצפה, וחבי כמעט רגע עד יעבור זעם. אז 'ויתבוננו' שזה הכל חסדי ה', שבין היסורים, בין הישועה שאח"כ, הכל היה חסדים לטובתו. היינו 'החכם זאל איבער ווארטין וועט ער זעהן אז אלעס איז גיווען חסדים', ודפח"ח" (ומעין זה ממש יס נבזיגא נהפוך, להר"ר נדון ממעוז' ז"ע [נפוחים, ערך רפואות וישועות אות ט]).

^ס לשון המדרש "קוה קויתי ה' וגו'" (מהלס מ ג), אמר ר' פנחס הכהן בר חמא אם קויתה ולא בא חזור וקוה, אמר דוד 'קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה' (מהלס מ ד), אם בא קווי יפה, אם לאו חזור וקוה אל ה'". לשון הגמ' "אם ראה אדם שהתפלל ולא נענה, יחזור ויתפלל שנאמר 'קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה' ופירש רש"י "קוה והתחזק, ולא תמשוך ידך, אלא חזור וקוה".

^{סא} היינו אף הקשיים והיסורים שעבר עד שהגיע הישועה, גם היו חסדי ה'. ראה דברי הצ"ח המפורסמים (פסחים ג ד"ה העולם) "...מה ששמעתי בילדותי מהמנוח הרב החסיד המוכיח הגדול המפורסם מוהר"ר אפרים רישר צלה"ה מגיד דק"ק בראד, ... ואמר הוא המנוח ז"ל דכתיב (ישעיה יב, ב) 'אודך כי אנפת בי' (ראה מה לא), לפי שמעליון לא תצא הרעות, ואין דבר רע בא מהקב"ה, והכל הוא לטובה. ואפילו הפרעניות שבא על האדם אינו רעה, אבל טובה, לזכך אותו, ולהכניע יצר הרע, ולטהר הנשמה שיוכח לעולם שכולו טוב. אלא שהאדם בעולם הזה אינו מבין הדבר לאשורו, ונדמה בעיניו כאילו הוא רעה,

עליו.

בקדושת שבת ניתקנו כל הקלקולים שהיו בחטא אדה"ר

חטא אדה"ר היה מעין כל מיני הקלקולים

[ז] והנה באדם הראשון כשנברא ביום הששי היה מיד בהקלקול הראשון מעין כל הארבעה פגמים הנ"ל. כאומרם ז"ל^א (מנהגין לז): 'אדם הראשון כופר בעיקר היה, מין היה'. וגם אמרו ז"ל^ב (נחשית רנב יט, יז) שאמר 'אכלתי ואוכל עוד', ונראה כעין להכעיס. וגם אמרו ז"ל^ג (ספ, ט) 'אתמול לדעתי ועכשו לדעתו של נחש', היינו שהנחש המריד מחשבותיו ובלבל חכמתו.

ברגע אחרון של תוספת קדושת שבת נתקנו כל הפגמים – וכן הוא בכל ער"ש ועם כל זה, ברגע אחרונה של תוספת קדושת שבת נאמר (נחשית א, לא) 'וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד', שנתקנו כל הפגמים ממעשה אדם^ד. והענין הזה נוהג בכל ערב שבת, קודם כניסת השבת קודש לעולם, אז הוא עת מוכן להיות נתקנים כל מעשי אדם כבראשית הבריאה.

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

כמו החולה שעושין לו תחבושת ויש לו יסורים, והחולה השוטה צועק להסיר התחבושת, אבל החכם סובל בשמחה, וכן הוא יסורי הרשעים הם תחבושת. אמנם אחר מותו שרואה ומבין הטוב האמיתי, וכמו כן לעתיד לבוא כשנוכח לזה במהרה, נאמר ביום ההוא 'אורך כי אנפת בך', שנותן הודאה לשעבר על שנתאנף בו הקדוש ברוך הוא לפי שעה להטיבו באחריתו...".^א

^ב היינו 'יתעו במדבר' - העדר תורה ודרך ארץ; 'יושבי חושך וצלמות' - מרידה להכעיס; 'אילים מדרך פשעם' - תאוות ומידות רעות; 'יורדי הים' - טירדה וטירוף הדעת.

והנה בפשטות חטא אדם הראשון הוא מענין תאוות רעות, (וכמוכא לעיל אות ד), ולזה מוסיף רבינו גם מקורות על ג' ענינים נוספים. ענין 'מין' היינו פריקת עול, [ראה רש"י (משלי ג, טז) "זו מינות שהוא פריקת עול של כל המצות"] - היינו העדר תורה ודרך ארץ. וכן מביא רבינו על שאר הענינים.

^ג לשון הגמ' "ואמר רב יהודה אמר רב, אדם הראשון מין היה, שנאמר (נחשית ג, ט) 'ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו איכה', אן נטה לבך. רבי יצחק אמר מושך בערלתו היה, ... רב נחמן אמר כופר בעיקר היה ...".

^ד לשון המדרש "א"ר אבא בר כהנא 'ואכלתי' אין כתיב כאן, אלא 'ואוכל' (נחשית ג, יז) - אכלתי ואוכל. אר"ש בן לקיש אדם הראשון לא נטרד מגן עדן עד שחירף וגידף...". [נבמתנות כהונה "במה שאמר 'ואוכל עוד'"].

^ה כלומר, דהפסוק בגמר ששת ימי בראשית 'את כל אשר עשה - והנה טוב מאד' מורין על שלימות הבריאה, והעולם על תיקונו השלם. [לשון הריקאנטי בפסוק זה: "רמו הנה, כי בתחלת הבריאה היה הבנין שלמעלה בהיותו, עליונים למעלה ותחתונים למטה, כחות הטהרה בפנים יונקים מן המוח העליון, וכחות הטומאה בחוץ, וזהו מה שאמרו רז"ל (נחשית רנב ט, ד) 'והנה טוב מאד', אמר הקדוש ברוך הוא עולמי עולמי הלואי ותהא מעלת חן לפני בכל שעה כדרך שהעלית חן לפני באותה שעה"].

והנה לכאורה פסוק זה נאמר, ברגע האחרון של ששת ימי בראשית [לפני 'ויהיה ערב ויהי בקר יום הששי, ויכלו השמים וגו''], והיה זה לאחר חטאו של אדם הראשון, אשר עירב טוב ורע, וגרם קלקול לכל הבריאה, א"כ כיצד יתכן להגדיר את העולם כ'טוב מאד'. [דע כי העולם בראו הקדוש ברוך הוא לתכלית האדם, 'והאלקים עשה את האדם ישר' (קבלה א, ט), להיותו כולו טוב ... ואילו האדם לא היה מעורר רע היה כולו טוב ... אמנם ... לאחר שקילקל האדם בבחירתו, נתבטלה כונת הבריאה ... עתה בקלקול האדם, עדיין לא היה העולם בכוונת הבריאה, עד שיתוקן הקלקול..."] (ש"ס מלכות אדם, בית דוד [קמא] אות רמח).

ועל כן מוכח, שאכן ברגע האחרון של ששת ימי המעשה - זמן 'תוספת שבת' [שהוא תחילת קדושת שבת, שהיא מעין עולם הבא (נחשית ג, ט)], היה תיקון לקלקולו של אדם הראשון, וחזר העולם לתיקונו, כפי שהיה בעולם הבא. (אלא שלעמיד לנא ייחס המיקון השלם, ואילו שבת היא רק 'מעין' עולם הבא... והמיקון אינו מושלם).

ועתה, לאור דברי רבינו, דחטא אדם הראשון הוא נכלל מכל ארבעת הפגמים הנ"ל, שהם שורשים לכל הקלקולים ונפילות שיש לאדם (נחשית ג, ט). נמצא אם כן, שבכניסת השבת יש תיקון לכל הנפילות והירידות שיש לאדם. וכפי שמסיק רבינו, כח זה מתחדש שוב ושוב, בכל שבוע ושבוע בכניסת השבת, להיות תיקון לכל הירידות והנפילות.

יום שישי נגד מדת 'צדיק' - תיקון העולם

בימי בריאת יום הששי הוא נגדס העמוד אחד שהעולם עומד עליו, ו'צדיק' שמוס' (מגינה יצ:).

בערב שבת מושלם תכלית הבריאה בעסק המצות ובחכמה לשבת

תכלית הבריאה להיות עסוק במצות - ובערב שבת הושלם התכלית

[ח] ובוזהס יובן מאמר חז"ל" (שנת קנו.) 'מי שנולד ביום הששי יהיה גבר חזון במצוות'. ופירש רש"י ז"ל (ד"ה מוזן צמאות) 'שכן דרך ערב שבת לחזור אחר מצוות שבת'. ולכאורה אין זה כמו תולדות כל ימי המעשה, כמו בחד בשבת 'גבר ולא חדא ביה', שהוא כעין התחלת הבריאה, שלא היו טורחים אז בהכנת שבת^{טז}.

אמנם, כי מיד בראשית הבריאה הוכן על זה בריאת האדם ביום הששי^{טז}, להיות

מקורות וביאורים

^{טז} רבינו מוסיף ליתן טעם, מדוע תיקון העולם בא בערב שבת. שכן ערב שבת הוא כנגד מידת 'צדיק' - מידת היסוד (מלקמן), והוא תיקון פגמי העולם. [ראה זוהר חדש (מגילת רות מג.) "תנינן כשהקב"ה רצה לברוא העולם היה מחריט העולם לפניו ולא היה עומד, עד שברא התשובה, כיון שברא התשובה ברא את העולם והעמידו על עמודו - על עמוד אחד, מאי ניהו הוא 'צדיק יסוד עולם'..."].

^{טז} כלומר דשבעת ימי בראשית, הם שבעת הספירות, יום ראשון - חסד, יום שני - גבורה, ויום הששי - יסוד (הוא 'צדיק', העמוד שעליו העולם עומד [ראה הערה קודמת והנחה]). [ראה זוה"ק (נחלשם לא.) "רבי יוסי שאיל ליה ואמר האי שיתא יומי בראשית דקא תנינן מאן אנון ... אנון שיתא יומין נפקין מן בראשית, ואלין שיתא יומין עלאין קרא פריש לון דכתיב (דברי הימים א' כט, יא-יג) 'לך יי' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד, כי כל' - דא צדיק ... כתרנומו 'די אחיד בשמיא ובארעא', כלומר דיסודא דעלמא דאקרי 'כל' איהו אחיד בתפארת דאקרי שמים, ובארץ דאקרי כנסת ישראל". (שער מאמר רש"י פ' ויקהל) "... דע כי השבעה ספירות שהם חסד גבורה ת"ת נצח הוד יסוד מלכות הם משפיעין בעולם ושוולטין בשבעת ימי השבוע כסדרן, חסד ביום ראשון, גבורה ביום שני כו', מלכות ביום השבת".]

^{טז} לשון הגמ' "רבי יוסי אומר אי להם לבריות שרואות ואינן יודעות מה רואות, עומדות ואינן יודעות על מה הן עומדות, הארץ על מה עומדת ... רבי אלעזר בן שמוע אומר על עמוד אחד וצדיק שמו שנאמר (משלי י, כה) 'וצדיק יסוד עולם'". והיינו מידת ה'יסוד'. ראה זוה"ק (משפטים קטו.) "הוא דכתיב 'כי כל בשמים ובארץ' ותרנגם יונתן 'דאחיד בשמיא ובארעא', ועליה אוקמוה מארי מתניתין בחגיגה, על מה העולם עומד על עמוד אחד ששמו צדיק שנאמר וצדיק יסוד עולם".

^{טז} היינו ברעיון האמור, דבשעת בריאת העולם היה בערב שבת תיקון לכל הבריאה [וכן הוא לעולם], וע"כ הוסד יום הששי, להשלים תכלית בריאת העולם.

^{טז} לשון הגמ' "כתיב אפינקסיה דרבי יהושע בן לוי האי מאן דבחד בשבא - יהי גבר ולא חדא ביה (יהא אדם שלם, נמדה אדם יפה, ולא אדם צו נמדה אחרת - רש"י) ... מאי טעמא, דאיברו ביה אור וחושך. האי מאן דבתרי בשבא - יהי גבר רגזן, מאי טעמא משום דאיפליגו ביה מיא. האי מאן דבתלתא בשבא - יהי גבר עתיר וזנאי יהא, מאי טעמא משום דאיברו ביה עשבים. האי מאן דבארבעה בשבא - יהי גבר חכים ונהיר, מאי טעמא משום דאיתלו ביה מאורות. האי מאן דבחמשה בשבא - יהי גבר גומל חסדים, מאי טעמא משום דאיברו ביה דגים ועופות. האי מאן דבמעלי שבתא - יהי גבר חזק, אמר רב נחמן בר יצחק חזון במצות".

^{טז} כלומר שכל עניני מידות הימים, נקבעו לפי ענינים בשעת בריאת העולם בששת ימי בראשית (ראה הערה קודמת). ואילו 'חזון במצוות' לא היה בששת ימי בראשית, והוא רק מידת היום לפי ההנהגה כיום. ולכן מפרש רבינו שכבר בעת הבריאה מהותו של יום היתה להשלמת ותיקון הבריאה (וידע). והוא ע"י מעשה המצוות של הברואים - שנצטוו ביום זה 'לעבדה ולשמרה'.

^{טז} היינו שהרי תכלית הבריאה הוא יצירת האדם, שיעבוד את בוראו בקיום ציווי. ובריאת האדם היתה ביום הששי, נמצא שזה הוא מהותו של יום הששי מצד הבריאה - להשלים את הבריאה ע"י קיום המצות.

[ראה הקדמת רבינו בחיי על התורה "כל הנקרא בשמו לכבודו בראו (ע"פ ירמיה מג, ז), ואת כל אלה עשתה ידו. שכלל עולמו בימים ששה, ... בששי נברא אדם ... ועמו נגזר הכל ותשלם כל המלאכה. קדמו לו כל שאר מיני השפלים, והוא היה אחרון במעשהו, להורות כי 'כל פעל ה' למענהו' (משלי טו, ד). ועל זה הביאו לנו חכמי האמת משל מזהיר, לעיני השכל אור בהיר. למלך שזימן את השושבין. תחלה ערך שולחנות במיני מגדים, וכל צרכי הבית התקין, ואחר כך קרא לשושבין. וכל זה מבואר למבין. כי מה שהיה אדם אחרון, הכל למעלה רמה. כי הוא תכלית הכוונה בבריאת העולם.... ותכלית הכוונה בבריאתו. לדעת את אלהיו ולעבדו ולברך אותו. ולהקדישו וליחודו..."].

האדם עסוק במצוות. כמו שנאמר מיד (נראשית ג, טו) 'ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה' ואמרו ז"ל^ע (זוה"ק נראשית כו; מיקו"ז נה, פח:) "'לעבדה' - זה מצוות עשה 'ולשמרה' - זה מצוות לא תעשה".

ערב שבת נתקדש להכנת האדם לשבת וגם^ע עד היום נתקדש יום ערב שבת להכנת האדם מצידו, כמו שנאמר (שמות טז, ה) 'והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו'.

קדושת ליל שבת מצד הכנת האדם וקדושת יום השבת נשפע מלעילא

סעודת ליל שבת מכונה 'ערב שבת'

[ט] ויש^ע לומר בזה הרמז מה שקורין חז"ל^ע (ראה פסמים קה) סעודת ליל שבת בשם 'ערב שבת', כמו 'לעולם יסדר אדם שולחנו בערב שבת וכו'" (שנח קיט:). ובזוה"ק (ח"א ה; נראשית מח; ועוד)^ע נקרא בשם 'מעלי שבתא'.

מקורות וביאורים

^עג לשון זה נפוץ רבות באחרונים בשם חז"ל. (ואכן לשון זה נמצא במדרשים שנמלאו - בני מדרשות ח"ב, ליקוטי מדרשים מנתי אור ד. חלק ככל הנראה האחרונים לא הסכימו לזה, שלא ראו זאת). לשונות דומים נמצאים במדרשים שלפנינו. כגון בזוה"ק (נראשית כו) "... 'לעבדה' בפקודין דעשה, 'ולשמרה' בפקודין דלא תעשה" (ובאריכות יותר במקורו נה, פח:). בספרי עקב (ס"י מה) "... 'לעבדה' זה תלמוד, 'ולשמרה' אלו מצות". בפרקי דר"א (פרק ה) "... לא אמר 'לעבדה ולשמרה' אלא לעסוק בדברי תורה ולשמור את כל מצותיה". וכיוצ"ב.

^עד רבינו בא לבאר מה ענין הגדרת הגמ', 'חזון במצוות' - שהוא העסק בטורח הכנה לשבת, לענין מהותו של יום הששי, שהוא השלמת הבריאה ע"י מעשה המצוות. וע"כ מבאר, שהכל סובב על קוטב אחד. שקדושת שבת [שהוא מעין יום שכולו שבת] לעתיד לבא (ע"פ תמיד ו, ד) - שלימות תיקון העולם, הוא הקדושה הנשפעת מאת הקב"ה (נראשית ג, ג; שמות כ, יא). ובכדי להגיע כראוי לשבת, צריך הכנה ביום הששי ע"י מעשה האדם. וע"כ ההכנה והטירחה בערב שבת - 'חזון במצוות' לזכות כראוי לקדושת השבת, הוא הוא ענינו ומהותו של בריאת האדם, לטרוח במעשיו 'לעבדה ולשמרה', לזכות כראוי לתכלית ושלימות הבריאה - ליום שכולו שבת.

^עה להבין כוונת הדברים, יש להקדים. (שיקרי הדברים נמצאו בלחיצה בדברי רבינו בקדושת שבת ריש מאמר ד' [נמחזקומו אור ח, ע"ש בהערות וליוס]. ואכן נראה שיקרי הדברים נקלפו נמק). דהנה יש ב' בחינות בשבת קודש, ליל שבת, הוא בחינת 'נוקבא' - 'שמור', ואילו יום השבת הוא בחינת 'דכורא' - 'זכור'. [ראה זוה"ק (נראשית מח): "תא חזי, שבת ליליא ויומא, זכור ושמור איהו כחדא, ועל דא כתיב 'זכור את יום השבת לקדשו' וכתיב 'שמור את יום השבת', זכור - לדכורא, שמור - לנוקבא, וכלא חד". (מרומה קלח). "שבת" סתם דא שבת דמעלי שבתא, 'יום השבת' דא שבת דלעילא, דא יום ודא לילה, (שמות לא, טו) 'ושמרו בני ישראל את השבת' - הא ליליא, רזא דנוקבא, 'זכור את יום השבת' - הא יום רזא דדכורא"].

ולעניננו. ענין 'נוקבא', הוא כינוי למקבל, ו'דכורא' למשפיע. [ראה זוה"ק (שמות ד): "כל אינון מלאכין דבדרגא עלאה אקרין גוברין דוכרין, ואינון דבדרגא תתאה מנהון אתקרון נוקבתא, בית, דאתתא נוקבא דמקבלא מן דכורא". (מיקו"ז נה, פט). "... דכל מאן דמקבל איהי נוקבא מאתר דאיהו מקבל..."].

וע"כ בליל שבת, שהיא בחינת 'נוקבא' - המקבלת, אז קדושת השבת נשפעת ע"י ההכנה ממעשה התחתונים, וע"י שהם מקדשים אותה בכניסת היום. ואילו ביום שבת, בחינת 'דכורא' אז קדושת השבת נשפעת מלעילא בלא מעשה התחתונים.

וזהו שמפרש רבינו, דלכן נקרא ליל שבת בשם 'ערב שבת'. שכן 'ערב שבת' מורה על ענין ההכנה לשבת, וכן^ע, ובכך מודגש ענין שקדושת השבת או הוא ע"י הכנת התחתונים.

^עו לשון הגמ' "בעא מיניה רבינא מרב נחמן בר יצחק מי שלא קידש בערב שבת מהו שיקדש והולך כל היום כולו". [וראה גם (שנח קיט): "אפילו יחיד המתפלל בערב שבת צריך לומר ויכלו" (סס) "שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו...". שקאי על ליל שבת. (נראה ששם רבינו כוונתו לליל שבת, ולאו דוקא ל'סעודת' ליל שבת. וכן הראים שהיא מדרגה הוה"ק מ'מעלי שבתא' הוא על 'ליל שבת').].

^עז כלומר שבלשון הגמ' 'מעלי שבתא' הוא יום ששי - ערב שבת [ראה כגון (נדרים סא) דאדם הראשון 'לא איברי עד מעלי שבתא'; (שנח ג): שראו הזקן רץ בערב שבת "בהדי פניא דמעלי שבתא". ועוד רבים]. ומאידך בלשון זוה"ק מובא 'מעלי שבתא' על ליל שבת. [כגון (הקדמה ה): "אלא שבת דמעלי שבתא ושבתא דיומא ממש לית לון פרודא". (נראשית מח). "כד אתקדש יומא במעלי שבתא סוכת שלום שריא ואתפריסת בעלמא". ועוד רבים].

יערב שבת' מורה על הכנת הקדושה מצד נשמות ישראל

והיינו, מפני שעיקר קדושת סעודת ליל שבת הוא הכנת התעוררות הקדושה להמשיך עליו מצד האדם. ונקרא בשם 'חקל תפוחין קדישין' (וזה"ק יתרו פמ:), שהוא"ם מרמו על נשמות ישראל, בחינת 'כנסת ישראל', שבא מצד אתערותא דלתתא"ם.

ולכן"ם נקרא בשם 'ערב שבת', כענין אומרם ז"ל (עבודה זרה ג.) 'מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת'. כי השם העצם של 'ערב שבת' הונח על התעוררות הנפש מצידו.

קדושת יום השבת נשפע מאתערותא דלעילא

וקדושת יום השבת הוא נשפע מלעילא"ם, ולזה נקרא בשם 'עתיקא קדישא' (וזה"ק יתרו פמ:), שהוא השפעת השורש"ם מאתערותא דלעילא.

❁ ❁ ❁ מקורות וביאורים ❁ ❁ ❁

ע"ה לשון הזה"ק, "... אמר ליה ליליא דשבתא כתיב 'והרכבתיו על במתי ארץ', ביה בליליא מתברכא מטרונתא וכלהו חקל תפוחין, ומתברכא פתוריה דבר נש, ונשמתא אתוספת, וההוא ליליא חדוה דמטרונתא הוי, ובעי בר נש למחדי בחדוותא ולמיכל סעודתא דמטרונתא..." (פרי עץ חיים שער השנה פ"ח) "סדר שלש סעודות - הראשונה היא של לילה, נגד חקל תפוחין קדישין, שהיא המלכות. וסעודת הבוקר, היא סעודת עתיקא קדישא. והג' היא סעודת זעיר אנפין..."

ע"ה 'חקל תפוחין קדישין' היינו מידת 'מלכות' (שהיא כנסת ישראל - ראה הערה הבאה). [ראה זוה"ק (ויחי רכד: ומעיו חולדות קמג:)] אדרא זוטא, האינו רפ"ה. ועוד) "ויתן לך האלהים מטל השמים" - מאי משמע, בגין דבההוא חקל דתפוחין קדישין (=מלכות, טקבל) נטיל טלא כל יומא מזההוא אתר דאקרי שמים (פ"ח, ד"ה) דכתיב מטל השמים..." (נשלם ס"ה) "תא חזי כל יומא ויומא נטיף טלא מעתיקא קדישא לזעיר אפין, ומתברכאן כל חקל תפוחין קדישין, ומההוא טלא אנגיד לאינן דלתתא ומלאכין קדישין אתזנו מניה..."

פ"ה ראה שערי אורה (סוף השער הראשון) "ובראש כל העיקרים שמסרנו בידך יש לנו למסור בידך קבלה, כי בכל מקום שתמצא לרז"ל שמזכירין 'כנסת ישראל' היא זאת המידה (=מלכות) הנקראת אדנ"י, ונקראת שכינה ... והיא המוחזקת בה כל קהל ישראל, ובה מתכנסים ומתקבצים, ועל ידיה נבדלו ישראל מן האומות..." זוה"ק (נשא קמ"ו) "מאן מטרונתא, דא כנסת ישראל, מאן 'כנסת ישראל' - כנסת ישראל סתם". ועוד רבים.

פ"ה ראה זוה"ק (נלאשית לה) "ואד יעלה מן הארץ" דא תיאובתא דנוקבא לגבי דכורא (וזהו משוקם העוקבא) -מלכות] לגבי 'דכורא' [=ד"ה]. ... ועל דא מן ארעא תתאה אתער עובדא לעילא (ולכן, מן האין התחתונה [-מלכות] מתעורר המעשים למעלה), תא חזי, תננא סליק מן ארעא בקדמיתא (ג"ה וראה, דא עולה מן האין בתחתונה), ועננא אתער וכלא אתחבר לבתר דא בדא (ועי' העין מתעורר [מלמעלה], וכולם מתחברים זה בזה [להשפיע]) ... ואלמלא דכנסת ישראל שריא באתערותא בקדמיתא לא אתער לקבלה ההוא דלעילא, ובתאובתא דלתתא אשתלים לעילא (ואלמלא כנסת ישראל היטה שורה בהתעוררות בתחתונה, לא היה מתעורר מלמעלה לעומתה. ובתשוקתה מלמעלה הושלם למעלה)..."

וזהו שמבאר רבינו הכוונה לענינו, שכנסת ישראל [- היינו בני ישראל] על ידי מעשיהם והכנתם בערב שבת, הם מעוררים בליל שבת אתערותא דלתתא. [ולכן אז הוא זמן 'חקל תפוחין קדישין']. כדי להשפיע שפע מלמעלה [מעתיקא קדישא (מלכות)] ביום השבת.

פ"ה שענין ליל שבת, הוא אתערותא דלתתא ע"י מעשי התחתונים והכנתם, וכנ"ל.

פ"ה זוה"ק (יתרו פמ.) "והאי יומא מליא רישיה דזעיר אנפין מטלא דנחית מעתיקא קדישא סתימא דכלא, ואטיל לחקלא דתפוחין קדישין". (ויס זה - שנת קדש - ממלא ראשו של 'זעיר אנפין', מהטל היורד מ'עתיקא קדישא' [ראה הערות הבאות] הסתום מכל, ומטיל [הו"ה משפיע שפע זה] לחקל תפוחין קדישין [- מלכות]).

פ"ה לשון הזה"ק, "בסעודתא תניינא כתיב (ישעיה נח, יד) 'אז תתענג על יי', על יי' ודאי דההיא שעתא אתגליא עתיקא קדישא, וכלהו עלמין בחדוותא ושליומו וחדוותא דעתיקא עבדינן, וסעודתא דיליה הוא ודאי". פרי עץ חיים (שער השנה פ"ח) "והנה כנגד סעודה זו של הלילה, נאמר והרכבתיו על במתי ארץ, ... אלא שאין זה השפע אלא להם ... עד בא הסעודה הב', כי אז היא סעודת עתיקא קדישא, שאנו מקבלים השפע מעתיקא קדישא ממש"

פ"ה 'עתיקא קדישא' הוא היכתור, השורש לכל האצילות (ראה זוה"ק באלדא זוטא, האינו רפ"ה: 57). עץ חיים (שער יג פ"ג) "הנה המאציל העליון אשר האציל עולם אצילות הוא הנקרא בשם 'אין סוף' לרוב העלמו עמוק עמוק מי ימצאנו, ואל מציאות ה'אין סוף' הוא הנקרא באדרא זוטא בשם 'עתיקא דכל עתיקין'. והענין הוא, כי טרם התלבשותו אין מי שישיגנו כלל ועיקר, ולכן כדי שיהיה אפשרות בתחתונים לקבל קצת הארה ממנו, נתלבש וגנו בספירת הכתר כנוצר בספר הזוהר ובתיקונים, דאמר ד'אין סוף טמיר וגניז גו כתרא עלאה'. ואחר התלבשותו בו יש כח בתחתונים לקבל קצת הארה ממנו. ואמנם כאשר ה'אין סוף' מתלבש במה שלמטה הימנו כנ"ל, הנה הוא מתלבש בג' רישין אלו הנוכח כאן באדרא, ובהיותו מתלבש ומתעלם בתוכם אז נקרא האין סוף 'עתיקא דכל עתיקין', וגם הג' רישין עלאין עצמן נקרא 'עתיקא קדישא' גם כן, בהיות אין סוף מתלבש בתוכם, וזהו שאמר אח"כ 'האי עתיקא קדישא אשתכח בג' רישין'..."